

2-е изд. – М., 2010.

4. Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма / отв. ред. Ле-
дях И. А., Лукашук И. И. – М., 2008.

5. Международное право в документах : учеб. пособие / сост. : Н. Т. Блатова,
Г. М. Мелков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2010.

6. Лукашук И. И. Международное право / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. – М.,
2009.

7. Джантаев Х. М. Уголовная ответственность физических лиц в международ-
ном праве / Х. М. Джантаев // Международное право. – 2008. – № 4 (36). – С. 182-185.

8. Объединенные Нации. Генеральная Ассамблея. Резолюции, принятые на пер-
вой части первой сессии с 10 января по 14 февраля 1946 г. – Черч Хауз, Вестминстер,
Лондон, 2007.

9. Объединенные Нации. Генеральная Ассамблея. Резолюции, принятые на второй
части первой сессии с 23 октября по 15 декабря 1946 г. – Лейк-Саксес, Нью-Йорк, 2007.

10. Михайлов Н. Г. Международный уголовный трибунал по бывшей Югославии:
компетенция, источники права, основные принципы деятельности : монография /
Н. Г. Михайлов. – М., 2006.

11. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підручник. – 2-ге вид., стер. – К., 2009.

12. Ромашкин П. С. К вопросу о понятиях и источниках международного уголов-
ного права / П. С. Ромашкин // Советское государство и право. – 1948. – № 3. – С. 21-30.

13. Бутрос Бутрос Гали. Гражданское движение за права человека / Бутрос Бут-
рос Гали. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/topics/humanrts/annivers/dec48-98.htm>.

14. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к
ним. – 3-е изд., испр. – М., 2008.

15. Зелинская Н. А. Международные военные трибуналы: от Нюрнберга до Гааги
/ Н. А. Зелинская // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 12. –
С. 402-409.

Надійшла до редакції 22.05.2012

С.В. Хилюк

кандидат юридичних наук

(Львівський національний
університет ім. Івана Франка)

УДК 343.7

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗАЗДАЛЕГІДЬ НЕ ОБЦЯНОГО СПРИЯННЯ УЧАСНИКАМ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

На підставі положень теорії кримінально-правової кваліфікації сфор-
мульовано правила кримінально-правової оцінки заздалегідь не обцяного
сприяння учасникам злочинних організацій.

Ключові слова: кримінально-правова кваліфікація, злочинна організа-
ція, заздалегідь не обцяне сприяння.

На основе положений теории уголовно-правовой квалификации сфор-
мулированы правила уголовно-правовой оценки заранее не обещанного со-
действия участникам преступных сообществ.

Ключевые слова: уголовно-правовая квалификация, преступное сооб-
щество, заранее не обещанное содействие.

The author set forth rules of criminal-legal qualification of non previous promised assistance to members of criminal organizations under the provisions of the theory of criminal-legal qualification in this article.

Keywords: criminal-legal qualification, criminal organization, non previous promised assistance.

Постановка проблеми. Питання кримінальної відповідальності за заздальгідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) тою чи іншою мірою регламентуються рядом норм, зокрема ст. 27, 28, 30, 198, 209, 256, 258-3, 258-5, 260, 384, 385, 396, які часто не узгоджені між собою. Впливає на кваліфікацію заздальгідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій вид злочинної організації, учасникам якої надається сприяння, конкретна форма сприяння, чи є особа, яка сприяє, членом організації та низка інших обставин. Тому практика потребує науково обґрунтованих рекомендацій щодо кваліфікації сприяння учасникам злочинних організацій на підставі чинних кримінально-правових норм.

Метою цього дослідження є формулювання на основі положень теорії кримінально-правової кваліфікації правил кримінально-правової оцінки заздальгідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Загальні правила кваліфікації з урахуванням всіх форм причетності до злочину сформулював В.О. Навроцький [1, с. 255-288, 317-325]. Автор наразі єдиного в Україні комплексного монографічного дослідження кримінальної відповідальності за сприяння учасникам злочинних організацій М.К. Гнетнев, ґрунтовно аналізуючи зміст ознак складу злочину, передбаченого ст. 256 КК, пропонує «алгоритм кваліфікації злочинів», які мають ознаки заздальгідь не обіцяного приховування злочину, вчиненого злочинною організацією. Такий алгоритм, на наш погляд, є неприйнятним для практики, оскільки автор вказує на необхідність кваліфікувати певні діяння за нормами, викладеними в «запропонованій ним редакції» [2, с. 215-216]. Тим самим М.К. Гнетнев уникає вирішення проблемних питань кваліфікації на підставі чинних положень КК. Особливу увагу вказаний вчений зосередив на питаннях розмежування складу злочину, передбаченого ст. 256 КК, з іншими формами причетності, зокрема приховуванням злочину (ст. 396), легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209), придбанням, отриманням чи збутом майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198) [2, с. 19-273]. М.В. Семикін ставить ряд цілком слушних запитань, зокрема, що робити у випадках, коли сприяння є заздальгідь не обіцяним і дається ще не існуючій організації. Проте дає на них традиційну для вітчизняної кримінально-правової науки відповідь: «Такому нелогічному положенню у кримінальному законодавстві навряд чи можна дати логічне пояснення. Вбачається, що було б цілком логічним усі види сприяння передбачити у ст. 255 КК України» [3, с. 114, 116].

А.О. Данилевський, аналізуючи питання кримінальної відповідальності за сприяння діяльності окремих видів стійких злочинних об'єднань, з яких лише терористична організація має ознаки злочинної організації, дає визначення загального поняття сприяння діяльності терористичної організації, вказує на суперечність між положеннями ч. 6 ст. 27 та ст. 258-3 КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за заздальгідь не обіцяне приховування діяльності терористичної організації й цілком обґрунтовано перевагу надає положенням Загальної частини кримінального закону [4, с. 4, 8-9].

Натомість В.М. Семикін вказану суперечність не помічає, а звертає увагу на, з його точки зору, невідповідність між положеннями ст. 255 та ст. 256 КК України, оскільки обидві ці норми передбачають відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій і традиційно пропонує вирішити цю суперечність внесенням змін до КК України. Питання ж про розмежування сприяння як однієї з форм створення злочинної організації (ст. 255 КК) та сприяння учасникам злочинних організацій й укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК) з урахуванням чинної, а не бажаної редакції КК, залишає відкритим [5, с. 11-12]. Л.М. Демидова розмежовує злочини, передбачені ст. 255, 256 КК, за такою ознакою: було сприяння заздальгідь обіцяне чи ні [6]. Таким чином, питання кримінально-правової оцінки сприяння учасникам злочинних організацій у кримінально-правовій науці України вирішуються фрагментарно, вчені констатують недосконалість законодавчої регламентації у цій сфері, пропонують свої зміни до тексту кримінального закону. Питання про те, як діяти суб'єкту кримінально-правової кваліфікації з урахуванням чинної редакції відповідних законодавчих положень, залишається невирішеним.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному праві, за загальним правилом, сприяння злочину розглядають, залежно від того, було воно заздальгідь обіцяне чи ні, як пособництво у вчиненні злочину чи форму причетності до злочину. Аналіз тексту кримінального закону дає підстави для висновку, що законодавець всупереч вимогам законодавчої техніки надає слову «сприяння» різного значення в контексті окремих кримінально-правових норм. Так, у ч. 5 ст. 27 КК України поняття «сприяння злочину» включає в себе всі види пособницької діяльності. Загальноновизнано, що створювати умови для вчинення злочину пособник може як через активну, так і через пасивну поведінку [7, с. 104, 70]. Проте вже у ст. 256 КК законодавець, по суті, протиставляє сприяння та укриття діяльності злочинних організацій. Аналогічно у ст. 258-4 КК України терміном «сприяння» позначається організаційне та матеріальне забезпечення. Тлумачення диспозиції, викладеної у ч. 1 ст. 258-3, показує, що в цій нормі під сприянням належить розуміти будь-які діяння, спрямовані на забезпечення умов, за яких полегшується існування, розвиток та подальша діяльність терористичної групи чи організації [4, с. 11]. В.О. Навроцький сприяння виділяє як самостійну форму причетності, поряд з приховуванням, неповідомленням про злочин та

потуранням [1, с. 320]. Разом з тим, будучи загальноновживаним, цей термін означає створення відповідних умов для здійснення виконання чого-небудь; надання допомоги в чому-небудь [8, с. 1377], а тому, коли йдеться про заздальгідь не обіцяне сприяння, він є родовим поняттям щодо всіх форм причетності і саме в такому значенні використовується в назві цієї статті. В широкому розумінні, в контексті досліджуваної проблеми, сприяння повинно означати будь-яку заздальгідь не обіцяну допомогу учасникам злочинних організацій та організаційне і матеріальне забезпечення, і приховування, і потурання, і неповідомлення про їх злочинну діяльність. Заздальгідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій за своєю правовою природою є причетністю до злочину, а тому для нього характерним є:

1) *зв'язок з діяльністю учасників злочинних організацій*. По-перше, на момент надання сприяння злочинну організацію вже створено, і винний це усвідомлює. По-друге, діяння особи, яка надає сприяння, причинно не зумовлюють створення та існування злочинної організації, а також вчинювані нею злочини;

2) *предикатним злочином щодо заздальгідь не обіцяного сприяння завжди є створення злочинної організації, а також можуть бути й інші злочини, вчинені її учасниками*. Щоправда, в літературі це питання вирішується неоднозначно. Так, М.К. Гнетнев стверджує, що предикатними злочинами щодо окремих форм діяння у складі «сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності», які за своєю природою є причетністю до злочину, можуть бути тяжкі та особливо тяжкі злочини, які вчинюються учасниками вже створеної організації [2, с. 174]. Іншу позицію відстоює В.О. Навроцький, зазначаючи, що заздальгідь не обіцяне сприяння – це допомога організації в цілому, й воно не стосується вчинення конкретних посягань, що їх здійснює злочинна організація [7, с. 786]. У будь-якому випадку, надаючи сприяння, винний усвідомлює, що допомагає учасникам злочинної організації, а тому його діяння завжди стосується створення злочинної організації (чи іншого злочину залежно від виду злочинної організації). Разом з тим, якщо особа заздальгідь не обіцяно приховує, потурає чи не повідомляє про злочин, вчинений учасниками злочинної організації, вона має відношення не лише до створення злочинної організації, але й до цього конкретного злочину;

3) *суб'єктом заздальгідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій може бути лише особа, яка не є членом організації та не брала участі у предикатному злочині*. Вступ особи у злочинну організацію дає підстави керівникам такої організації та іншим її членам розраховувати на сприяння цієї особи як в організаційній діяльності, так і у вчиненні злочинів, які є метою діяльності організації. Тому сприяння, надане членом злочинної організації, не може визнаватися заздальгідь не обіцяним, а, відповідно, оцінюється за правилами кваліфікації заздальгідь обіцяного сприяння, та є участю у злочинній організації.

Кваліфікація заздалегідь не обіцяного приховування діяльності учасників злочинної організації. Загальні засади кримінальної відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину встановлені в ч. 6 ст. 27 Загальної частини КК, де зазначено, що за заздалегідь не обіцяне приховування злочину особа може нести відповідальність лише у випадках, передбачених ст. 198, 396 КК. Тому всі інші статті Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування злочинів, у тому числі й діяльності злочинних організацій, суперечать положенням Загальної частини КК. До таких належать: ч. 1 ст. 256 (містить пряму вказівку на укриття злочинної діяльності злочинних організацій як одну з форм суспільно небезпечного діяння); ч. 1 ст. 258-3 (у цій статті поняття «сприяння» вжите в широкому значенні та може з-поміж іншого охоплювати і заздалегідь не обіцяне приховування відповідних злочинів [9, с. 301]). За наявності колізії між положеннями Загальної та Особливої частини КК України застосуванню підлягають положення Загальної частини, що детально аргументував В.О. Навроцький [1, с. 408-409]. Оскільки створення всіх видів злочинних організацій, крім не передбачених законами України воєнізованих формувань, та участь у них є тяжким чи особливо тяжким злочином, то й заздалегідь не обіцяне їх приховування чи вчинених ними злочинів належить кваліфікувати за ст. 396 КК «Приховування злочину». Заздалегідь не обіцяне приховування створення та участі у не передбачених законами України воєнізованих формуваннях кримінальної відповідальності не тягне, оскільки є злочином середньої тяжкості. Заздалегідь не обіцяне приховування тяжких чи особливо тяжких злочинів, вчинених учасниками не передбачених законами України воєнізованих формувань, становить злочин, передбачений ст. 396 КК.

Кваліфікація заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій у формі організаційного та матеріального забезпечення (так зване сприяння у вузькому значенні цього слова). Такий вид діяння прямо передбачений у ст. 256 КК та в ряді інших норм. Якщо у ст. 256 КК законодавець прямо вказує на вид сприяння, а саме заздалегідь не обіцяне, то в інших нормах, які встановлюють кримінальну відповідальність за сприяння у певних формах деяким видам злочинних організацій, вид сприяння не конкретизований. Зокрема, в ч. 1 ст. 258-3 КК, де йдеться про сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації, в ч. 1 ст. 258-5 КК, яка встановлює відповідальність за фінансове та матеріальне забезпечення терористичної організації, ч. 3 ст. 260 КК, яка передбачає відповідальність за фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки. Відтак, з огляду на правила тлумачення тексту кримінального закону, у вказаних нормах належить розуміти як заздалегідь обіцяне, так і заздалегідь не обіцяне сприяння. Отже, всі ці норми можуть претендувати на застосування у випадку надання заздалегідь не

обіцяного сприяння діяльності учасників злочинної організації. Норми, викладені у ст. 256 КК, з одного боку, та в ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 258-5, ч. 3 ст. 260 КК – з іншого, потенційно конкурують як загальна та спеціальна. Ознакою, що визначає спеціальний характер норм, передбачених у ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 258-5, ч. 3 ст. 260 КК України, є діяння, і саме в них деталізовано вид злочинної організації, якій надається сприяння, а також форму сприяння – фінансування, постачання зброї тощо. Відповідно до правил подолання конкуренції цього виду застосуванню підлягає спеціальна норма.

Кваліфікація заздальгідь не обіцяного потурання діяльності учасників злочинних організацій. О.М. Лемешко визначає потурання як умисну бездіяльність спеціально зобов'язаної особи (похідний злочин), яка не припиняє вчинення злочину (попередній злочин) іншою особою (особами) [10, с. 11]. Традиційно потурання злочину розглядається залежно від суб'єкта як одна з форм зловживання владою або службовим становищем чи бездіяльність військової влади [10, с. 11; 11, с. 500]. Очевидно, з урахуванням змін до законодавства, що до цього переліку потрібно додати зловживання повноваженнями службовою особою, юридичною особою приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК), зловживання повноваженням особами, які надають публічні послуги (365-2 КК). Вище обґрунтовувалося, що з урахуванням семантичного значення слова «сприяння» та його смислового навантаження у положеннях Загальної частини КК під сприянням належить розуміти будь-яке створення умов для злочинної діяльності шляхом як дії, так і бездіяльності. Відтак, у випадку надання заздальгідь не обіцяного потурання учасникам злочинної організації на застосування можуть претендувати, крім зазначених норм, ще й норма, передбачена у ст. 256 КК, а коли йтиметься про терористичну організацію – ст. 258-3 КК, в частині встановлення відповідальності за сприяння діяльності терористичної організації. У частині встановлення відповідальності за заздальгідь не обіцяне сприяння діяльності учасників злочинних організацій, вчинене службовою особою, ч. 2 ст. 256 КК може бути спеціальною щодо норм, передбачених у ст. 364, 365-1, оскільки у ній конкретизовано вид злочинної діяльності, якій потурається, і саме вона підлягатиме застосуванню у цій ситуації. У випадку потурання службовою особою діяльності терористичної організації має місце ідеальна сукупність злочинів, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (в частині сприяння діяльності терористичної організації) та ст. 364 або ст. 365-1 КК (залежно від виду службової особи), тому що склади злочинів, передбачені вказаними нормами, хоч і мають спільну ознаку діяння, проте посягають на різні, не підпорядковані між собою об'єкти. Норми, передбачені ст. 256 та 258-3, з одного боку, та норма, закріплена у ст. 365-2 КК, – з іншого, не конкурують між собою, а тому у випадку, коли діяльності учасників злочинної організації потурає особа, яка надає публічні послуги, за наявності всіх ознак складу злочину матиме місце сукупність злочинів.

Кваліфікація заздалегідь не обіцяного неповідомлення про створення злочинної організації. З прийняттям КК 2001 р. деякі дослідники констатували, що неповідомлення про злочин декриміналізовано. Проте з огляду на наявність у тексті КК ст. 384 «Завідомо неправдиве показання», ст. 385 «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків» такі твердження є занадто категоричними. Дійсно, сьогодні кримінальний закон не покладає на особу загального обов'язку повідомляти про будь-який відомий їй злочин, а зобов'язує це робити у випадку, коли особу вже залучено у кримінальний процес у певному статусі: свідка, експерта, перекладача, потерпілого. Постає питання кваліфікації дії особи, яка залучена у процес як свідок, експерт тощо та відмовляється давати показання або дає неправдиві показання з метою приховати діяльність учасників злочинних організацій. В описаній ситуації правозастосування склад злочину, передбачений ст. 256 КК, з одного боку, та склади злочинів, передбачені ст. 384, 385 КК, – з іншого, мають деякі спільні ознаки, в першу чергу діяння – сприяння діяльності учасників злочинної організації через відмову від дачі показань або давання завідомо неправдивих показань. Названі злочини посягають на різні родові та відповідно безпосередні об'єкти. В першому випадку шкода заподіюється громадській безпеці в частині забезпечення суспільства від діяльності злочинних організацій, в другому – правосуддя в частині забезпечення належних доказів у кримінальній справі. Як зазначає В.Н. Кудрявцев, для того щоб вирішити, чи має місце ідеальна сукупність чи одиничний злочин, необхідно, перш за все, визначити, чи передбачені об'єкт посягання та його реальні чи потенційні наслідки однією кримінально-правовою нормою, чи ні. Якщо ні, то має місце ідеальна сукупність злочинів [12, с. 247]. Тому дії особи, яка є залученою у процес як свідок, експерт тощо та відмовляється давати показання або дає неправдиві показання з метою приховати діяльність учасників злочинних організацій, становлять ідеальну сукупність злочинів: сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК), завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК) або відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК). Аналогічно, коли особа в описаний спосіб сприяє терористичній організації, то її дії слід кваліфікувати як сукупність злочинів створення терористичної групи чи терористичної організації та злочинів, передбачених ст. 384 або ст. 385 КК. Таке вирішення цього питання узгоджується з позицією Європейського Суду з прав людини, який неодноразово наголошував, що той факт, коли одне діяння становить два правопорушення, не суперечить ст. 4 Протоколу № 7 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [13, § 53].

Отже, проведене дослідження надає можливість дійти певних **висновків**.

1. У контексті досліджуваної проблеми сприяння означає будь-яку

заздалегідь не обіцяну допомогу учасникам злочинних організацій: і організаційне та матеріальне забезпечення, і приховування, і потурання, і неповідомлення про їх злочинну діяльність.

2. Заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій за своєю правовою природою є причетністю до злочину, а тому для нього характерним є: а) зв'язок з діяльністю учасників злочинних організацій; б) предикатним злочином щодо заздалегідь не обіцяного сприяння завжди є створення злочинної організації, а також можуть бути й інші злочини, вчинені її учасниками; в) суб'єктом заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій може бути лише особа, яка не є членом організації та не брала участі у предикатному злочині.

3. З урахуванням положень ч. 6 ст. 27 КК заздалегідь не обіцяне приховування всіх видів злочинних організацій (крім створення та участі у не передбачених законами України воєнізованих формуваннях) чи вчинених ними злочинів належить кваліфікувати за ст. 396 КК «Приховування злочину». Заздалегідь не обіцяне приховування створення та участі у не передбачених законами України воєнізованих формуваннях кримінальної відповідальності не тягне, оскільки є злочином середньої тяжкості. Заздалегідь не обіцяне приховування тяжких чи особливо тяжких злочинів, вчинених учасниками не передбачених законами України воєнізованих формувань, становить злочин, передбачений ст. 396 КК.

4. У кваліфікації заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій у формі організаційного та матеріального забезпечення має місце конкуренція норми, викладеної у ст. 256 КК, з одного боку, та норм, закріплених в ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 258-5, ч. 3 ст. 260 КК, – з іншого, які потенційно конкурують як загальна та спеціальна. Ознакою, що визначає спеціальний характер норм, передбачених у ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 258-5, ч. 3 ст. 260 КК України, є діяння; і саме в них деталізовано вид злочинної організації, якій надається сприяння, а також форму сприяння – фінансування, постачання зброї тощо. Вибір норми у конкретній ситуації здійснюється з урахуванням правил подолання конкуренції загальної та спеціальної норми.

5. Діяння службової особи, яка потурає діяльності злочинної організації, належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 256 КК як заздалегідь не обіцяне сприяння діяльності учасників злочинних організацій, вчинене службовою особою. Виняток становлять ті випадки, коли сприяння надається терористичній організації – у такому разі має місце ідеальна сукупність злочинів, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (в частині сприяння діяльності терористичної організації) та ст. 364 або ст. 365-1 (залежно від виду службової особи). Коли діяльності учасників злочинної організації потурає особа, яка надає публічні послуги, за наявності всіх ознак складу злочину матиме місце сукупність злочинів, передбачених ст. 256 КК (або ст. 258-3 КК – якщо потурають терористичній організації) та ст. 365-2 КК.

6. Дії особи, яка залучена у кримінальний процес як свідок, експерт

тощо та відмовляється давати показання або дає неправдиві показання з метою приховати діяльність учасників злочинних організацій, становлять ідеальну сукупність злочинів сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК), а також завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК), або відмова свідка від давання показань, або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК).

Бібліографічні посилання

1. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. – К., 2006.
2. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності / М. К. Гнетнев. – Луганськ, 2009.
3. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження : монографія / за заг. ред. проф. В. П. Ємельянова / М. В. Семикін. – Х., 2003.
4. Данилевський О. А. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / О. А. Данилевський. – К., 2009.
5. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / М. В. Семикін. – Х., 2004.
6. Демидова Л. Кримінальна відповідальність за участь у злочинах, вчинених злочинною організацією / Л. Демидова // Право України. – 2003. – № 1. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-799.html>
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 9-те вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К., 2012.
8. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і доповн.) / уклад і головн. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь, 2005.
9. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. та доп. – Х., 2010.
10. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / О. М. Лемешко. – Х., 2001.
11. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – К., 2000.
12. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М., 2006.
13. ECtHR, Stempffer v. Austria 26 July 2007 (App. no. 18294/03). – Режим доступу : <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbk&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>

Надійшла до редакції 08.06.2012